

IŠČEZLO CARSTVO ATLANTIDE

Konačno razotkrivanje najveće istorijske zagonetke

GAVIN MENZIZ

Prevela
Dubravka Srećković Divković

Laguna

Naslov originala

Gavin Menzies

THE LOST EMPIRE OF ATLANTIS

Copyright © 2011 by Gavin Menzies

First published by Orion Books, London

Translation copyright © 2012 za srpsko izdanje, LAGUNA

Kupovinom knjige sa FSC oznakom
pomažete razvoj projekta odgovornog
korišćenja šumskih resursa širom sveta.

SW-COC-001767

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

*Ovu knjigu posvećujem voljenoj supruzi Marseli,
koja je proputovala sa mnom stazama
opisanim ovde, i kroz život.*

*Evo njenog imena napisanog
minojskim linearnim A pismom:*

𐀓𐀕𐀖𐀗

SADRŽAJ

Spisak ilustracija i crteža	xii
Spisak tabli u boji	xiv
Karte	xvi

KNJIGA I: OTKRIĆE **Minojska civilizacija**

1 Pustolovina na Kritu	3
2 Pod vulkanom	19
3 Potraga za minojskom pomorskom bazom.	37
4 Povratak u Fest	44
5 Drevni učenjaci progovaraju.	59
6 Karika koja nedostaje	67
7 Ko su bili Minojci? Tragom DNK	74

KNJIGA II: ISTRAŽIVANJE **Putovanja na Bliski istok**

8 Iščezla olupina i zakopana riznica	85
9 Plovidba iz Vizantije	97

10	Život u biblioteci.	107
11	Mesto mnogih imena i mnogih naroda	121
12	Brod u pustinji.	131
13	Menjamo stari svet za novi	135
14	Bogate, egzotične zemlje	138
15	Gorda Niniva	146
16	Putokaz ka Indiji?	153
17	Trgovina Indijskim okeanom u bronzano doba	159
18	Istina počiva u trgovini....	181

KNJIGA III: PUTOVANJA NA ZAPAD

19	<i>Nec plus ultra</i> : Stupanje u Atlantik	191
20	Narodna uspomena na dom?.	202
21	Španija i tauromahija	212
22	Utiranje staza do Dovera	215
23	Zemlja tečnog srebra	222
24	Lavirint u Zemlji zmajeva	226
25	Čudne zveri i astrolabi	232

KNJIGA IV: ISPITIVANJE NEBA

26	Nebesa u kamenu	241
27	Sredozemni i atlantski megaliti	250
28	Stounhendž: remek-delo	255
29	Od Sredozemlja do megalita	264
30	Zemlja koju je vreme zaboravilo	269
31	Bronzani dečak	277

KNJIGA V: DOMAŠAJI IMPERIJE

32	Tragaoci dižu jedro	287
33	Metalurška misterija	302

34	Pustolovine na vodi	311
35	Zaista težak teret.	315
36	U dubine nepoznatog.	322
37	Dakle: dokaz	326

KNJIGA VI: ZAVEŠTANJE

38	Tačke obeležene slovom „X“	337
39	Nov početak	343
40	Povratak na Krit	348
41	Zaveštanje nade	357
	Hronološke tablice	366
	Epilog: Platon i Atlantida, izgubljeni raj	369
	Odabrana bibliografija	385
	Izjave zahvalnosti	401

SPISAK ILUSTRACIJA I CRTEŽA

Ilustracije su nadahnute čudesnim freskama Tere, Knosa i Tel el Dabe, a nacrtala ih je Ketrin Grant (www.catherinezoraida.com).

Knjiga I: „Gospođe u plavom“

Knjiga II: „Lavovi zaskaču lovinu u Tel el Dabi“

Knjiga III: „Minojski bik u skoku – Knos“

Knjiga IV: „Knez ljiljana“

Knjiga V: „Minojski brod na putu preko okeana“

Knjiga VI: „Disk iz Festa“

U knjizi se takođe nalaze sledeći prikazi sa fresaka:

Lastavica

Plavi lav

Čamčić sa freske „flotile“

Ribar

Antilopa

Jelen u skoku

Jarebice

SPIŠAK TABLI U BOJI

Prvi blok tabli

Keopsova piramida, fotografija: Digr

Sirac sa sinom i Keftijac s ritonom. Grob Menheperaseneba,
Egipat, Teba, doba vladavine Tutmesa III. Metropolitan
muzej umetnosti, Rodžersova fondacija, 1930 (30.4.55) ©
The Metropolitan Museum of Art

Pogled na palatu u Knosu, fotografija: Eigene Aufnahme

Poprsje Artura Evansa, fotografija: Peterak

Riton u obliku glave bika, iz Knosa, fotografija: Jerzy Strzelecki

Disk iz Festa, strana A, fotografija: PRA

Disk iz Festa, strana B, fotografija: PRA

Pogled na palatu u Festu, fotografija: Eigene Aufnahme

Sekira u obliku pantera, Muzej Irakliona, Krit © Nick Kaye,
www.flickr.com/people/nickkaye. Sva prava zadržana

Freska delfina u Knosu © Getty Images

Prestona dvorana u Knosu, fotografija: Lapplaender

Pitosi u skladištu u Knosu © 2000 Grisel Gonzalez. Sva prava
zadržana

Nakit iz „Eginske riznice“, Gospodar Životinja, Britanski
muzej, fotografija: Bkwillwm

Minojska kopča u obliku pčele, Muzej Irakliona, fotografija:

Andree Stephan

Zlatni privesak u obliku pčele, Muzej Irakliona, Krit © Nick Kaye

Minojska flotila, H. Dumas, Zidne slike s Tere, Idryma Theras

– Petros M. Nomikos, Atina 1992.

Bakarni odlivci i drugi artefakti sa Uluburunske olupine, Bodrum-

ski muzej podvodne arheologije, fotografije: Gavin Menzies

Fotografije Almidamanskih skrivnica bronz, Brian Boyle ©

Royal Ontario Museum

Drugi blok tabli

Sarkofag iz Hagija Trijade © Nick Kaye

Vajani kameni suncokret naporedo s pravim suncokretom,

Halebid, Karnataka, Indija © Carl L. Johannessen

Zidna skulptura sa hrama dinastije Hojsala u Halebidu,

Somnatpur, Indija, s prikazom klasova kukuruza © Carl

L. Johannessen

Rad u kamenu sa hrama u Patadakalu, u Indiji, s prikazom

papagaja koji čuči na suncokretu © Carl L. Johannessen

Rad u kamenu s prikazom ananasa u pećinskom hramu u Udaj-

giriju, u Indiji © The American Institute of Indian Studies

Fransisko Hose de Goja i Lusijentes, *Spretnost i hrabrost Hua-*

nita Apinjanija u areni u Madridu, tabla br. 20 iz serije

Tauromahija, 1814–1816. Gravira, akvatinta. Medouzov

muzej, Univerzitet južnih metodista, Dalas, zbirka Algera

H. Medouza, MM.67.07.20. Fotografija: Michael Bodycomb

Minojski akrobata na biku, Britanski muzej, fotografija: Mike Peel

Minojski akrobata na biku, Muzej Irakliona, fotografija: Jerzy

Strzelecki

Doverski brod © Dover Museum and Bronze Age Boat Gallery

Disk iz Nebre, fotografija: Rainer Zenz

Stounhendž, fotografija: Stefan Kühn

Izbor fotografija iz Muzeja viltširske baštine, Devajziz, koji

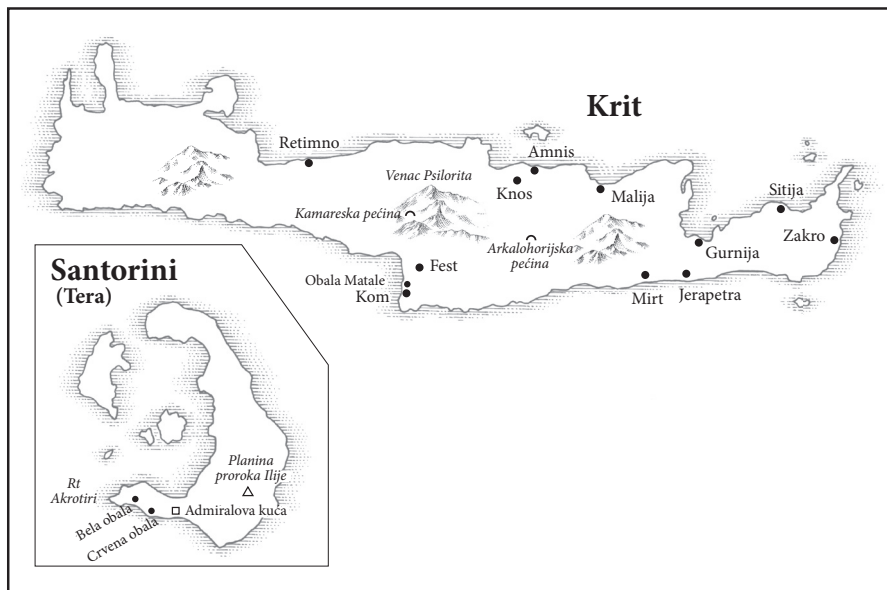
obuhvata sledeće fotografije:

- 227: Apton Lavel G2 – višeredna ogrlica od ćilibara, sa složeno izvedenim rupicama
599: Vilton, bronzana sekira s bočnim ušicama
616: Rašol Daun, bronzana igla s glavom u obliku diska
340: Apton Lavel G1, đinduve od fajansa
159: Vilsford G56, bronzani bodež
266: Vinterborn Stouk G5, bronzani bodež
623: Nađeno između Solsberija i Ejmsberija, bronzana narukvica
166: Vilsford G23, bronzana igla u obliku slova T, sa šupljom glavicom otvorenih krajeva
237: Šruton G27, kamena ubojna sekira
Sve slike © Wiltshire Heritage Museum, Devizes

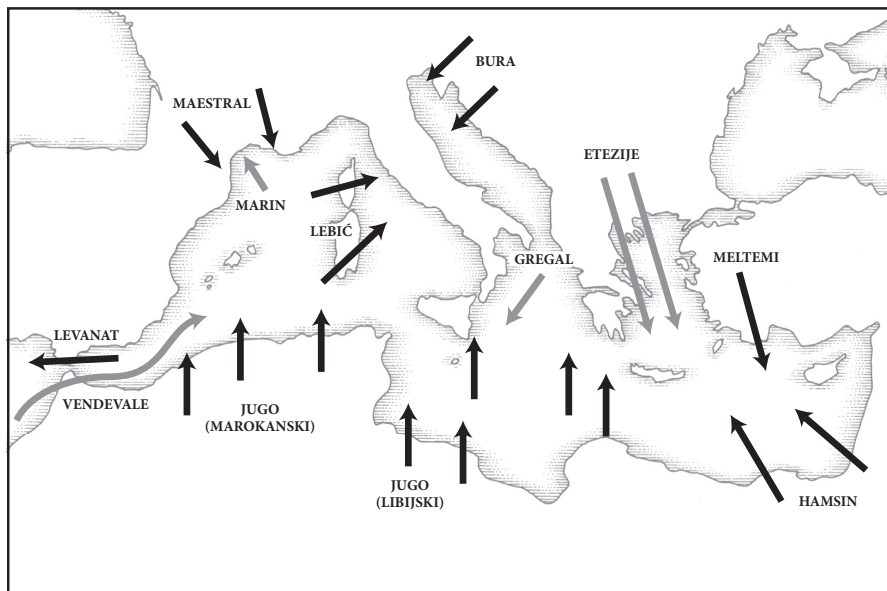
Poređenje bakarnih oruđa i instrumenata iz Stounhendža, Uluburuna i Velikih jezera:

Prikaz sklopčane zmije (Uluburunska olupina i Velika jezera)
Tegovi u vidu životinja iz Britanskog muzeja, sa Uluburunske olupine i Velikih jezera
Konusni šiljci (Uluburunska olupina i Velika jezera)
Trouglasti vrh koplja (Uluburunska olupina i Velika jezera)
Ribarske udice (Uluburunska olupina i Velika jezera)
Bronzani noževi (Uluburunska olupina i Velika jezera)
Da biste videli fotografije bakarnog oruđa Velikih jezera i sami došli do zaključka, posetite
www.copperculture.zoomshare.com

Ejmsberijski strelac, Muzej Solsberija, fotografija: Ian Hudson
Uređaj sa Antikitere, fotografija: Marsyas
Prsten iz Izopate, Muzej Irakliona, Krit © Nick Kaye. Sva prava zadržana

Minojski Krit i Santorini

Sredozemni vetrovi

KNJIGA I

OTKRIĆE

MINOJSKA
CIVILIZACIJA

1

PUSTOLOVINA NA KRITU

Bio sam zagledan ka severu, na balkonu našeg hotela, blistava svetla grada počivala su mi šćućurena pod nogama. Duboko dole, Egejsko more protezalo se u noć ka nevidljivom horizontu. Negde tamo na pučini krilo se drevno, razoreno ostrvo Tera. Okrenuo sam se i pošao u svoju sobu, no jedno nisam znao: da se pod tim ostrvom krije tajna stara hiljadama godina, tajna koja će izazvati revoluciju u mom viđenju istorije. Sve moje predstave o istoriji i ispitivanju sveta ubrzo će se preokrenuti naglavačke.

Moja supruga Marsela i ja radovali smo se tihom, kontemplativnom Božiću koji ćemo provesti odsečeni od sveta. Nakon istraživanja materijala za novu knjigu, bio sam umoran kao pseto, pa smo tako odlučili da odemo na kratak odmor na Kritu. Putovaćemo preko Atine, jednog od naših najdražih mesta na kugli zemaljskoj. Nikakvih ni mobilnih niti mejlova: Božić ćemo provesti uz sveće u jednom bivšem vizantijskom manastiru. Ili smo makar tako mislili. Naš prijatni san o dugim šetnjama kroz ruševine klasičnog sveta, iza kojih će uslediti nedelja spartanske jednostavnosti u planinama Krita, raspršao se u paramparčad kad smo stigli u Atinu i tamo zatekli

mini-bunu u začetku, odmah ispred hotela. Pred nama su vrvele gomile demonstirane, vičući, mašući transparentima i prevrćući automobile. Policija je – naoružana i u opremi za razbijanje demonstracija – zloslutno stajala pred njima.

I tako smo produžili pravo na Krit i našli drugi smještaj, na svoj način takođe idiličan: mali hotel u ugodnoj staroj mletačkoj luci Retimno, na severu. Prva dva dana obeležili su potopski pljuskovi. A onda je na Badnje večer kiša stala. Nekoliki zraci sunca pretvorili su se u blago, dobroćudno jutro koje nas je mamilo da istražimo i ono iza snežnih planina što su se videle s našeg balkona. To što smo toga dana našli potpuno je zatrla svaku misao o miru i odmoru: naše otkriće poteraće me u odlučan lov na saznanja po čitavom belom svetu.

Krenuli smo kolima. Mestimično su uski putevi više ličili na gazove jer se njima slivala kiša od prethodna dva dana. Prolazeći prilično oprezno kroz čitav niz blatnjavih ali ljupkih sela, videli smo da na čokotima još ima grozdova. Zemlja uz drum bila je zastrta žutom detelinom kao tepihom, a smokve su još čuvalе svoje tamnozeleno lišće, iako je bio Božić. Krit je neverovatno plodno ostrvo. Dok smo izlazili iz jednog ruševnog sela, videli smo dvojicu kako vuku svinju preko druma i vezuju je između dvojih lestava, spremajući je za klanje. Na kraju vožnje vrludavim putevima, koje su često preprečavala stada crno-belih koza, s medenicama što zvone da rasteraju zmije, stigli smo na svoje odredište, odabrano tog jutra sasvim nasumično: došli smo do drevne palate u Festu.

Mit veli da je grad Fest osnovao jedan od sinova legendarnog junaka Herakla. Svakako izgleda veličanstveno. Srušeni kompleks palate prostire se poput bele ploče naspram tamnozelene tkanine borova ka jugu ostrva. Stari Grci verovali su da je to jedan od gradova koje je osnovao veliki kralj Minoj, mitološka ličnost, koji je vladao Kritom više naraštaja pre Trojanskog rata. Ubrzo pošto smo počeli da razgledamo ruševine, otkrili smo da je simbol Minojevog kraljevanja bio *labris*, ili

dvoguba sekira, opasno ceremonijalno oružje u vidu dva mesečeva srpa, u fazi opadanja i fazi popunjavanja, okrenutih leđa u leđa. Drugi simbol Minojeve neizmerne moći bio je strašni lik goropadnog bika.

Zakoračili smo u jednu ruševinu od koje nam je zastao dah. Fest je ogroman: veći od kraljevskog dvorca svetog rimskog cara Karla Velikog u Ahenu, i najmanje tripudij prostraniji od londonske Bakingemske palate. Njena moćna ali jednostavna arhitektura besprekorno je izvedena otmeno sečenim kamenom, i građena je, reklo bi se, po jednom harmoničnom planu. Široka, otvorena stepeništa vode od Pozorišta do Bikovske arene i Kraljevske palate, a odatle do glatkih kamenih platformi s kojih puca pogled na venac planina i zelenu ravan što se koso spušta ka dalekom moru. Bio je to prizor koji ostavlja snažan utisak svetlosti i prostranstva. Dok je sunce poigravalo na barama i po dvorištima, u odrazima azurnog neba, čitavo to mesto izgledalo je kao fatamorgana koja lebdi između neba i zemlje. Njegovo spokojstvo i razmere oboje su nas u trenu podsetili na isto: na monumentalnu arhitekturu Egipta.

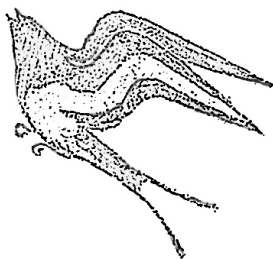
Jedna činjenica odmah nam je pala u oči. Poput Knosa, svog možda slavnijeg sestrinskog kompleksa nešto dalje na severo-istoku, palata u Festu je drevna, mnogo starija od velelepnog Partenona u Atini, sagrađenog oko 450. p. n. e., kad je Grčka bila u zenitu svoje moći – a stanovnici Festa su živeli u raskoši i udobnosti više od hiljadu godina pre toga. Ova palata je jednako dostojna poštovanja kao Staro carstvo egipatskih faraona, i jednako drevna kao velike piramide u Gizi. To mesto je bilo nastanjeno, otkrili smo, od 4000. godine stare ere.

Ovo poslednje je za mene uistinu bilo iznenađenje. Kako to da sam toliko malo čuo o takvoj čudesnoj ali srazmerno nepoznatoj palati, čija lepota se može meriti s lepotom indijskog Tadž Mahala? Šta ja uopšte znam o ljudima koji su je sagrađili: o ljudima koje znamo kao „Minojce“? Dok smo koračali usijanim dvorištem palate, shvatili smo da su stari Minojci,

u vreme kad je većina Evropljana još živela u primitivnim kolibama, gradili palate s popločanim ulicama, kupatilima i funkcionalnom kanalizacijom. Bez premca u svome veku, to napredno inženjersko znanje omogućilo je Minojcima jedan život na visokoj nozi koji je sve druge savremene „civilizacije“ bacao u senku: imali su složene sisteme vodosnabdevanja, nepropusne odvođe, razrađen sistem ventilacije, pa čak i zidove otporne na zemljotres.

Popeli smo se ogromnim ceremonijalnim stepenicama, gazišta blago nakošenih kako bi mogla da otiče kišnica. Na kraju jednog uskog hodnika odjednom smo se obreli u odaji obloženoj alabastrom. Tu su se odozgo iz okna rasipali sunčevi zraci i obasjavali neme zidove. Te odaje, nekada visoke po nekoliko spratova, poznate su kao Kraljičine sobe, tako su nam rekli. Vladari Festa uživali su u čudesnim mermernim zidovima unutar palata: ti ljudi su živeli zdravim i prefinjenim životom u lepo zidanim kamenim kućama. Bezbedne žitnice štitile su pšenicu i proso od pacova i miševa, rezervoari su čuvali vodu u svako doba godine. Meštani su imali na raspolaganju toplu vodu za kupanje i tuširanje – muškarci i žene kupali su se zasebno – dok su u nužnicima imali tekuću vodu. Rezani kamen, stručno postavljan, popločavao je akvedukte koji su dovodili vruću i hladnu vodu iz prirodnih toplih i hladnih izvora što okružuju palatu. Cevi od pečene gline, pravljene od delova koji se uklapaju, obezbeđivale su neprekidan dotok vode, koja je verovatno pumpana nekim hidrauličnim sistemom. Ukratko, to što smo videli pred sobom prikazivalo je jedan napredniji život nego što je bio u egipatskom Starom carstvu, vedskoj Indiji ili šangovskoj Kini tog doba.

U dobar čas smo kupili knjigu profesora Stilijanosa Aleksijua *Minojska civilizacija*, za sedam evra. Dok smo preletali njen tekst, postalo je očigledno da je u davna vremena Krit bio, baš kao što je i sad, ostrvo magnetske privlačnosti, mesto o kakvom će svaki pripovedač i pesnik zboriti sa strahopoštovanjem. To

uvažavanje je i nadahnulo moćne legende, i o samom mestu, i o ljudima koji su tu obitavali. Priča veli da se na Kritu rodio i umro poglavar bogova Zevs, a jedan drugi bog – Dionis – tu je navodno izmislio vino. Zapravo, ogroman broj starogrčkih mitova koje sam ja učio u školi poreklom je sa Krita – njihova

moć je tolika da su im priče preživele hiljaduleća. Epske sage poput onih koje je u osmom veku stare ere ispredao grčki pesnik Homer pripovedale su se uz porodična ognjišta stolećima pre toga. U devetnaestom pevanju *Odiseje*, Homer s poštovanjem piše o Knosu kao o slavnom gradu koji je prepo-krila legenda. Pročitavši nešto malo više o minojskoj civilizaciji, shvatio sam da je Homer bio potpuno u pravu.

Ova izuzetna civilizacija nije se ograničavala samo na Krit. Slično lastama koje smo videli kako lete iznad naših glava, i Minojci su bili prekaljeni letnji putnici. U stvari, rekao nam je vodič, freske egipatskog Starog carstva s prikazima diplomata-poslanika Keftijaca – tako su stari Egipćani nazivali Krićane – krase grobnice velikodostojnika iz doba Tutmesa III, iz 18. dinastije. Naslikani su kako nose obredne posude za izlivanje ulja. To je značilo da je oko 1425. p. n. e. u Egiptu bilo minoj-skih putnika: prilično nepojmljiva pomisao. Čisto iz dokonosti, zapitao sam se nije li taj neustrašivi drevni narod nadahnio poneke vekovima stare grčke mitične epove: pripovesti o Jaso-nu koji preplovluje mora sa Argonautima, Odisejevih punih deset godina plovidbe i izvrđavanja raznim opasnostima pre no što će se vratiti kući i vernoj supruzi Penelopi.

Ja sam vlastitu odiseju započeo pre više od dvadeset godina. Počela je otkrićem jedne malo znane mletačke mape. Brižljivo iscrтана karta Cuanea Picigana, nastala u 15. veku, pokazuje i Evropu i u to doba navodno još neotkrivena ostrva Portoriko

i Gvadelup. Srednjovekovna istorija već je bila postala zanimanje koje me je čitavog obuzelo, a ta prilika me je konačno učvrstila u uverenju da bi istorija sveta – posebno istorija ljudske plovidbe morem – morala da se radikalno iznova napiše. Piciganova karta nacrtana je 1421. godine – i tako sam i nazvao svoju prvu knjigu.

Otkrio sam da su se i sami Portugalci, koji su se neumorno otiskivali na evropska putovanja stazama otkrića i razotkrivali tajnom još delimično zaodenuto lice Zemljine kugle, oslanjali na mnogo starije karte. Ta činjenica je prosto vapila za jednim vrlo očiglednim pitanjem: ko ih je crtao? Trag dokazâ poveo me je na drugi kraj sveta, među ljude koje već odavno poštujujemo zbog njihove genijalnosti i mudrosti. U to vreme je samo jedna država, shvatio sam to, imala materijalnih izvora i, što je najključnije, brodova da se otisne u jednu tako ambicioznu pustolovinu: Kina. Kinezi su oplovili zemaljsku kuglu čitav vek pre Magelana, tvrdio sam. Ameriku su otkrili oni – kao što su stigli i do Australije 350 godina pre britanskog kapetana Kuka. Za jednog bivšeg pomorskog kapetana, Piciganova nesvakidašnja karta čuvala je skrivenu poruku, poput zbornika koji čeka da bude razotkriven. Iako je tek čista sreća zaslužna što sam sve to pronašao, taj prvi putokaz poveo me je diljem Evrope, a potom i dalje, u Aziju, na istinsko putovanje ka otkrićima.

I eto mene ponovo, ovog puta na Kritu, opčinjenog civilizacijom koja je, činilo se, posedovala takvu dubinu da je morala biti važna za ovaj svet, a ipak je tako slabo shvaćena. U poređenju sa impresivnim znanjima koja smo nakupili o starim Egipćanima, ovde je izgledalo kao da postoji neka džinovska zavera da se egzotična, izražajna minojska kultura sačuva u tajnosti. U određenom stepenu, ja sam već imao neka

maglovita znanja o izvanrednoj arhitekturi Krita. No kad je reč o umnosti i blistavosti kulture što ju je proizvela – o tome prosto pojma nisam imao. Činjenice su pokazivale da su ti drevni ljubitelji zabave – koji su tako lepo živeli, koji su ronili zajedno s pliskavicama i čiji su se mladi atletičari premetali bikovima preko leđa – izrađivali i neke od najlepših primeraka nakita svih vremena. I slikali su freske koje se mogu takmičiti s najboljim zidnim slikama evropske renesanse. Sve mi je to dotad u potpunosti bilo promaklo. A kao so na ranu bila je tu i ironija takvog bezdanog zjapa u mome znanju: meni Krit i nije bio baš nepoznanica.

Kad sam pedesetih stupio u Mornaricu, Velika Britanija još je bila svetska sila. Dakle, u mladosti sam, kao mornar, putovao s velikim flotama u pomorske baze širom sveta – od Severne i Južne Amerike pa do Australazije i Kine. Kao mlađi oficir straže, 1958. zadesio sam se u naoružanoj patroli oko kritskog suseda Kipra; naša misija je bila da sprečavamo teroriste koji krijumčare oružje. Grčki kiparski nacionalisti organizacije EOKA borili su se protiv britanske uprave, pa smo bili nemiłosrdno uposleni. Kad je brod *Dijamant* dobio nedelju dana odmora na obližnjem Kritu, usidrili smo se u Sudi, i na veličanstvenom spomen-groblju odali poštu našim palim borcima iz Drugog svetskog rata.

Na strateškom položaju između Evrope, Afrike i Azije, Krit je ostrvo pravougaonog oblika, dugačko 250 kilometara u pravcu istok–zapad i široko između 11 i 60 kilometara u pravcu sever–jug. U vreme Drugog svetskog rata *Orion*, krstarica kojom je kasnije komandovao moj otac, izgubio je tu stotine vojnika posade usled napada nemačkih bombardera. To ostrvo je strateški dragoceno i oko njega se otimaju već hiljadama godina. Najpre su, izgleda, Mikenjani, narod s današnjeg grčkog kopna, potisnuli Minojce. Potom su se tu borili Grci protiv Rimljana; Vizantinci su ratovali s Mlečanima; Mlečani

su odstupili pred otomanskim Turcima, a Turke su izbacili Krićani. Najzad, za Krit su se očajnički borili i Nemci i saveznici, obe strane s hrabrošću za uzor i sa varvarskom žestinom. Pa čak i danas tu je luka NATO pakta i ujedinjena grčko-američka vazдушna baza u Sudi.

Marširali smo nekorišćenom prugom, koja se u proleće pretvarala u ćilim od božanstvenog poljskog cveća. Nakon neumorne kiparske kiše, ovaj predeo ostavio je na nas živ utisak: plodne ravnice tog ostrva sredozemno sunce greje devet meseci u godini. Te noći pre pedeset godina, neki tamošnji seljak dozvolio nam je da se ulogorimo na njegovoj livadi. Obezbedio nam je jagnje i burence domaćeg kritskog vina; naložili smo vatru i dali se u tradicionalnu mornarsku pevaniju. Kuvar Mifsud je svirao na organistumu; prvi stjuard Vasalo recitovao je poeziju. Kasnije me je ljupka seljakova kći Marija povela u šetnju. Htela je da mi pokaže razrušeni kameni grad, za koji reče da je tu blizu. „Veoma je star“, kazala mi je. „Stariji od dve hiljade godina – obrnuto u vremenu.“

Htela je da kaže kako to mesto potiče iz doba od dve hiljade godina *pre nove ere*.

To se meni učinilo nesvakidašnjim. Kao kroz maglu sam iz školskih dana pamtio da je zlatno doba stare Grčke nastupilo negde hiljadu i po godina nakon toga, oko 500. p. n. e. Mnogo poznije u životu, zaključio sam da smo Marija i ja sigurno išli do Arhanesa, sela koje je možda bilo letnjikovac za iste one Minojce što su raskošno živeli u Knosu. Ali kako su se naredna dva meseca pretvorila u kovitlac usidranja po zabitim ostrvima, plivanja s mladim meštankama i maksimalnog gutanja lokalne kulture i vina zvanog *dópio krasí*, što je domaća verzija „marisinija“, ubrzo sam zaboravio na te nizove drevnih godina apstraktnog zvuka.

Sada sam tu bio opet, s našim mrkoputim lokalnim vodičem koji je uporno tvrdio, baš kao nekada Marija, da je ta

nekadašnja civilizacija njegovog majušnog ostrva bila za svet jednako važna kao i egipatska. Šta ako su oboje u pravu?

Upravo je mesni biznismen i arheolog-amater Minos Kalokairinos, imenjak legendom proslavljenoga kralja Minoja, otkrio 1878. prvu i najslavniju među svim drevnim palatama Krita – Knos. Kalokairinos je najpre otkopao veliko skladište puno *pitosa* – ogromnih posuda bezmalo čovečje visine u kojima se nekada držalo maslinovo ulje. U to vreme kad je arheologija bila u povoju, Kalokairinos je stao da izbacuje nalaz za nalazom, čudesa koja su vekovima počivala zakopana u mraku podzemlja. Na njegovu veliku žalost, umešali su se neki tamošnji zemljovlasnici i obustavili mu rad. Kad je nemački arheolog Hajnrih Šliman, čovek koji je iskopao Troju i Mikenу, pokušao da kupi „Kefalsko brdo“, odvratili su ga cenom koja je, po njegovom mišljenju, bila astronomska. A onda je 1894. pionir britanske arheologije ser Artur Evans čuo šta se tamo događa i zatražio dozvolu za rad, uloživši zaradu od porodične fabrike hartije kako bi izvojevao pravo na iskopavanje. Razvaline koje je Evans iščupao iz spečenog kritskog tla pripadale su palati čija se veličanstvenost teško mogla i zamisliti.

Za otkrićem Knosa, tokom sledećeg veka usledila su i otkrivanja drugih drevnih palata, gradova i luka. Evans kao da je otkrio čitavu jednu prastaru civilizaciju; zanosnu rasu s naprednom i egzotičnom kulturom. Njene pripadnike nazvao je Minojcima. Zašto baš tim imenom? Kao i druge pre njega, i Evansa je zanela moć grčkog mita.

Do 1900, kad je Evans počeo da iskopava velelepnu palatu, naše jedino znanje o toj drevnoj civilizaciji poticalo je iz jedne neobične podloge mita koji okružuje to ostrvo, kao i od klasičnih pesnika koji su je zadivljeno veličali. Staro kritsko predanje veli da planinski vrh Juktasa, koji vlada horizontom kad se iz

Knosa gleda na jug, čuva otisak naviše okrenutog lica moćnog Zeusa. Kao da je tu pogreben pa održava ostrvo na svome poleglom telu. Mitski dom vrhovnog vladara, kralja Minoja, slavan je po tome što je sadržao ogroman podzemni lavirint. Silni Minoj bio je pokrovitelj velikog izumitelja Dedala – a što još strašnije zvuči, po legendi je on bio i tiranin koji je sa atinskog kopna zahtevao ljudsku žrtvu. U lavirintu je mitski kralj Minoj držao strašnoga Minotaura, čudovište koje je bilo napola bik, napola čovek. Svake godine je Minoj tražio mlade devojke i momke iz Atine na ime danka, pa ih zatvarao u lavirint da njima nahrani neman.

Dok je Evans vršio iskopavanja na Knosu, jedan radnik oglasio se prestravljenim krikom. Mit je izranjao iz prašine. Našao je „crnog đavola“, vikao je, sa strahom zazirući od predmeta koji je iščeprkao iz tla. Zapravo je bio otkrio upečatljiv vajani prikaz bičje glave s crvenim očima – skulpturu monumentalne snage i zloslutnosti, krunisanu ogromnim rogovima. Skulptura je bila izrađena do poslednjeg detalja, kao da je živa. Kad su je izvadili iz njenog prastarog počivališta, priča se, bikove divljačne oči pokrenule su se u dupljama. Što su dublje kopali, to su se sve više Evans i njegovi saradnici oduševljavali otkrivajući da ta predivna palata na brdu zaista, izgleda, u svojoj utrobi krije pravi lavirint – splet dubokih podzemnih tunela – sahranjen pod njom. Freske s prikazima bikova u napadu utvrdile su našeg arheologa u jednom sve jačem ubeđenju: sav nađeni materijal nagoveštavao je da su se ljudi tu klanjali bogu-biku.

Trideset godina pre toga, Evansov kolega Hajnrh Šliman zapanjio je svet kad je teatralno objavio da se „gledao sa Agamemnom oči u oči“. On je radio na iskopavanju mikenske utvrde, u potrazi za legendarnim junacima Trojanskog rata. Ova Nemčeva tvrdnja, da je našao i pravo telo te junačke figure iz legende, dala je težinu jednoj privlačnoj pomisli – da silno voljeni stari tekstovi Vergilijeve *Enejide* i Homerove *Ilijade*,

sve i ako nisu baš doslovno istiniti, imaju snažnu podlogu u stvarnosti. Romantičar u duši, Artur Evans bio je ubeđen da je on za drevni grčki mit uradio isto što i Šliman za Vergilijev i Homerov ep. Snažno je verovao da je našao pravi dom mitskog kralja Minoja i njegovog zlog Minotaura.

||||||||||||

Ostrvo jeste okruživala legenda, ali iz prastarih senki Evans je iščeprkao vrlo stvarne ljude; ljude koji su na vrhuncu svoga procvata, negde od 2160. do 1500. godine stare ere, vrlo očigledno raspolagali basnoslovnim bogatstvom i silom. Krajnje zanimljiv bio je i visok stepen napretka tog društva – ono je bilo gotovo moderno. Muškarci i žene, reklo bi se, u njemu su bili jednaki. I više od toga: Minojci su se, izgleda, klanjali boginji, jednako kao biku.

Tu sam već držao u rukama brošuru koja je iznosila nečuvenu tvrdnju da je Fest star isto koliko i najstarije egipatske piramide: njegova palata je savremenik egipatskog Starog carstva (2686–2125. p. n. e.). Ona je sagrađena u eri faraona Keopsa i Kefrena i Velike piramide u Gizi.

PALATE

Tek malobrojne civilizacije tako su potpuno iščezle iz istorije kao što se dogodilo s civilizacijom Minojaca. Delom je to zato što njihove izuzetne palate nisu bile uništene jednom, već dvaput. Glavna palata u Knosu prvi put je nastradala od požara negde oko 1700. godine stare ere. Nova palata koja je zatim izgrađena više je ličila na urbani kompleks nego na samostalnu palatu, a pojedini njeni delovi bili su visoki i po pet spratova.

Ona nije služila samo kao kraljevska rezidencija nego i kao središte verskih obreda i političkog života na ostrvu. Ujedno je bila i baza proizvodnje izvozne robe kao što su mačevi i grnčarija. Tu je bilo prometno: na sve strane nalazile su se muljače za masline i mlinovi za žito. Potreba za vodom bila je ispunjena uz pomoć akvedukta koji je sprovodio vodu iz izvora udaljenih oko 10 kilometara, u Arhanesu.

Veličanstvena zdanja i stepenasti vrtovi bili su grupisani oko prostranog dvorišta u sredini, koje je služilo i za sveta noćna slavlja gde su ostrvljani odavali poštu svojim božanstvima uz preskakanje bikova i ekstatične igre pod bakljama. Čitav kompleks prostirao se na površini od dva hektara. Genijalan sistem zidnih pregrada i krovnih otvora za propuštanje svetlosti ispunjavali su tu velelepnu, stubovima bogatu palatu hladnom, šarenkastom svetlošću. Imali su čak i prozorska okna, načinjena od tankih ploča prozirnog alabastra. Stubovi zdanjâ bili su od čempresovih debala, obojenih u crveno i posađenih na plintu.

Na mnogim zidovima pojavljuje se dvoguba sekira, simbol *minos*a, kralja. Grčka reč za tu sekiru glasi *labyros*, po čemu je i lavirint dobio ime. Ta palata od 1.300 soba bila je toliko složena – takva masa hodnika, prolaza i odaja, uz nepregledne podzemne skladišne prostorije što su se protezale pod zdanjem – da neki spekuliju da je mračni, teskobni lavirint iz slavne legende zapravo sam Knos. Drugo razaranje, za koje se isprva mislilo da ga je izazvao zemljotres, dogodilo se oko 1450. godine stare ere.

Čini nam se da život i nije bio naročito surov prema prosečnom Minojcu. Muzej Irakliona poseduje

keramički model s prikazom predivnog niza veselih kuća u donjem gradu, opasanih trakama jarke boje. Igrali su društvene igre, jednu verziju dama, recimo, a ispred kuća su pekli roštilj na žeravnicima s ćumutom. Imućniji su na selu imali letnjikovce.

Do danas su od većih kompleksa palata na Kritu otkriveni Knos, Fest, Malija i Kato Zakro. Zakro je pet puta manji od Knosa. Većina palata je, izgleda, građena u skladu s reljefom. Njihova ogromna starost postavlja pred naučnike problem kad je posredi datiranje. Jedan sistem određivanja starosti zasniva se na arhitekturnom razvoju palata, i po njemu se minojski period deli na pretpalatni, protopalatni, novopalatni i poslepalatni.

I ne samo to. Dok sam čitao knjigu profesora Aleksijua, otkrio sam da je izvanredni egipatski sunčani kralj Ehnaton posedovao brojne primerke minojske grnčarije i čuvao ih izložene u svojoj palati u Amarni. Od pomisli na moguć smer u kome vodi ta ideja ukopao sam se u mestu. Taj profesor, visoko cenjen u svojoj oblasti, upravo mi je govorio da Minojci nisu samo putovali u stari Egipat: oni su štaviše trgovali s faraonima. (Vidi prvi blok tabli u boji.)

Fiktivni prikazi Krićana, čuvenih Keftijaca, kako su ih Egipćani zvali, koji nose zoomorfne ritone (obredne posude za levanice) i druge umetničke tvorevine tipične za novopalatni period kao poklone s Krita, krase grobove velikodostojnika iste te dinastije. Najzad, fragmenti poslepalatne [krićke] grnčarije [1400–1100. p. n. e.] nađeni u Amarni, u palati Amenhotepa IV, kasnijeg

Ehnatona (nastanjenoj od 1375. p. n. e.), pomažu nam da odredimo početak poslepalatne ere, a isto tako i doba razaranja palate [u Festu], budući da je slična grnčarija nađena i na njenim podovima.

Za tih dvadeset godina otkako sam 1988. započeo istraživanja povodom svoje prve knjige, *1421*, ništa me nije iznenadilo tako kao potvrde profesora Aleksijua o dugotrajnoj pomorskoj trgovini između Krita i Egipta, od 1991. do 1400. p. n. e. A moja pak teza glasila je da su prvi svetski moreplovci bili Kinezi, počev sa 1421. godinom – nove ere! No potvrde međunarodne trgovine vekovima i još davnije *pre* rođenja Hristovog nametnule su jedno sasvim drugačije viđenje moje knjige o kineskim putovanjima u Severnu i Južnu Ameriku. Sudeći po solidno istraženim i potvrđenim arheološkim dokazima, Minojci su putovali daleko od svojih rodnih obala. Štaviše, rekao je ponosito naš vodič, Minojci su još u nečemu važnom bili prvi. Oni su izmislili pisanje. To se meni učinilo kao nešto krajnje malo verovatno. Zar nisu Egipćani ili Sumerani to postigli pre njih?

Kad sam mu se suprotstavio, vodič je ponosno pokazao beleške koje je držao u ruci, pune malčice izgužvanih slika. Među njegovim listovima videla se fotografija čudnovate crvene keramičke ploče, ispunjene jasnim belim znakovima. Bila je to enigma kakvu nigde drugde nisam video. Simboli se nisu nizali zdesna nalevo, pa čak ni sleva nadesno, kao u kineskim rukopisima. Staza ovog jezika, ako je posredi uopšte bio jezik, kretala se ukrug, kao zavojnica lavirinta.

„To je misterija: nešto što ne umemo da rastumačimo.“ Naš vodič je povukao prstom duž znakova.

„Kako se zove?“, upitao sam, istinski zakopkan.

„Disk iz Festa“, odgovorio je on. Objasnio je potom da bi ta nedokučiva drevna slova ili znaci mogli biti prvo čovekovo linearno pismo: možda bi se čak bolje opisali kao prva štampa,

s obzirom na to da su simboli utisnuti u glinenu površ pre pečenja, negde oko 1700. p. n. e. Tu počiva skriven jezik; tajna istorija zapisana u keramici. Disk bi mogao biti ključ za razumevanje čitave jedne iščezle civilizacije. Ali potpuno je nečitljiv, rekao je vodič, čak i stručnjacima. Pogledavši pažljivije, video sam podatak da je u površinu te kružne ploče utisnut 241 simbol. Pojedini piktogrami izgledali su naprosto kao štapići, a možda su predstavljali i neki vid osnovnog brojanja. Drugi su bili čudni, zakukuljeni i naizgled puni simboličkog značenja; slike riba, voća, čak i ljudskih glava.

Disk je nađen 1903. u maloj sobi u podrumu, nedaleko od ostava „arhivske odaje“ u severoistočnim celinama palate u Festu. Na nepun pedalj od nje počivala je tablica koju sad nazivamo imenom PH-1, i koja je donela prvo otkriće tajanstvenog kričanskog pisanog jezika. Sada ga znamo kao „linearno A pismo“. Poput diska, i ona zasad potpuno izmiče prevodu, iako je to isto pismo u međuvremenu nađeno i na mnogim drugim predmetima i artefaktima u različitim gradovima na Kritu. Prva nama poznata primena linearnog A pisma bila je tu u Festu, a pojedini stručnjaci veruju da su linearno A pismo i čudni piktografski jezik diska tesno povezani. Kakvo čudo: držati ključ jedne iščezle civilizacije u rukama, a ne moći da mu dokučiš smisao! Disk iz Festa može se videti u prvom bloku tabli u boji.

Mučila me je još jedna izuzetno važna misao: ako su Minojci bili toliko napredni – obrazovani i umetnički profinjeni kao stari Egipćani, ako su civilizacija koja je izumela i pisanje i štampanje, kao i primenu neverovatnog realizma u likovnoj umetnosti vekovima pre klasične Grčke – kako to da svet tako malo zna o njima? A sledeće, neminovno pitanje glasilo je: šta se desilo s Minojcima?

Dramatični odgovor našeg vodiča na to pitanje uputiće me u jedan sasvim nov pohod. Fest, njegova posestrima grad-palata Knos i ostali minojski gradovi „nastradali su, svi odreda, u strašnom zemljotresu“, saopštio nam je. Izgleda da je

ovo čarobno društvo naglo nestalo sa vidika negde oko 1450. godine stare ere. Još otkako je Knos ponovo izronio iz plodnog kritskog tla, ljudi se pitaju šta se to, pobogu, moglo desiti kad je potpuno ugasilo životnu silu u tim egzotičnim gradovima iz davnina, gradovima s tako moćnim dvorskim kulturama da su nadahnuli neumrle mitove starih Grka. Tad sam i ja već goreo od želje da saznam nešto više.

„A jeste li sigurni da je posredi bio zemljotres?“, upitali smo vodiča. „Jer u ovoj knjizi piše da je ostrvo Santorini, iliti nekadašnja Tera, koje se nalazi na sto četrdeset pet kilometara odavde, razoreno u isto vreme, dejstvom ogromnog vulkana.“ Morali smo da pođemo tim tragom.